O’zbekistonda chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish

Nurdinova Shohida Umidjon qizi
Andijon davlat pedagogika inistituti
Aniq va tabiiy fanlar fakulteti
kimyo yo’nalishi 201 – guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur tezisda O‘zbekistonda chiqindilarni boshqarish tizimining hozirgi holati, mavjud muammolar va uni takomillashtirish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ekologik madaniyatni oshirish zarurati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar chiqindilar, qayta ishlash, ekologiya, barqaror rivojlanish, infratuzilma, innovatsiya, aylanma iqtisodiyot.

Improving the waste management system in uzbekistan

Abstract: This thesis discusses the current state of the waste management system in Uzbekistan, its problems and ways to improve it. It also justifies the need to introduce modern technologies and increase environmental culture.

Keywords: waste, recycling, ecology, sustainable development, infrastructure, innovation, circular economy.

Kirish. Hozirgi kunda chiqindilarni boshqarish muammosi global ekologik xavflar qatoriga kiradi. O‘zbekistonda ham urbanizatsiya va iqtisodiy rivojlanish natijasida chiqindilar hajmi keskin ortib bormoqda. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, mamlakatda 15,1million tonna maishiy chiqindi hosil bo‘lgan. Kunlik hisobda esa bu ko‘rsatkich o‘rtacha 19–20 ming tonnani tashkil etadi. Bunday katta hajmdagi chiqindilarni samarali boshqarish nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ham ega.

1. Chiqindilar tarkibi va statistik tahlil

O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali Ayniqsa, plastik chiqindilar hajmi so‘nggi yillarda keskin oshib, 2013-yilga nisbatan 2,5 barobar ko‘paygan. Bu esa ekologik tizimga jiddiy bosim o‘tkazmoqda, chunki plastik materiallar tabiiy sharoitda juda sekin parchalanadi.

2. Chiqindilarni qayta ishlash darajasi

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash darajasi pastligicha qolmoqda: qayta ishlash darajasi: 5–6% atrofida asosiy qismi poligonlarga yuboriladi; qayta ishlash korxonalari soni yetarli emas.

Masalan, 2024-yilda 14,8 mln tonna chiqindidan faqat 900 ming tonnasi qayta ishlangan . Bu esa iqtisodiy jihatdan katta yo‘qotishdir, chunki chiqindilar ikkilamchi xom ashyo sifatida qayta foydalanilishi mumkin.

3. Chiqindilarni boshqarish tizimining institutsional asoslari

O‘zbekistonda chiqindilarni boshqarish quyidagi tizimlar orqali amalga oshiriladi:

Ekologiya vazirligi va unga qarashli agentliklar; **“Toza makon” elektron tizimi**;

hududiy sanitariya korxonalari;xususiy sektor ishtiroki. So‘nggi yillarda:

1200dan ortiq maxsus texnika xarid qilingan; 200 ga yaqin qayta ishlash korxonalari ishga tushirilgan; GPS orqali chiqindi tashish nazorati yo‘lga qo‘yilgan. Bu esa tizimni modernizatsiya qilish yo‘lida muhim qadam hisoblanadi.

4. Asosiy muammolar (ilmiy tahlil)

Ekologik muammolar: chiqindilarning ko‘p qismi poligonlarda to‘planmoqda;

tuproq va yer osti suvlari ifloslanmoqda;plastik va zaharli chiqindilar ekologik xavf tug‘dirmoqda. Iqtisodiy muammolar: qayta ishlash sanoati yetarli rivojlanmagan; chiqindidan olinadigan iqtisodiy foyda past; investitsiya yetishmovchiligi mavjud. Ijtimoiy muammolar: aholi chiqindilarni saralashga odatlanmagan; ekologik madaniyat past; xizmatlar uchun to‘lov intizomi muammoli (qarzdorlik mavjud).

Texnologik muammolar: zamonaviy chiqindi qayta ishlash texnologiyalari yetishmaydi; chiqindilarni saralash tizimi rivojlanmagan.

5. Innovatsion yechimlar va rivojlanish yo‘nalishlari

1. Sirkulyar iqtisodiyotga o‘tish. Chiqindilarni resurs sifatida qayta ishlash orqali iqtisodiy qiymat yaratish.

2. Waste-to-energy (chiqindidan energiya). Yangi loyihalar asosida yiliga millionlab tonna chiqindidan elektr energiya ishlab chiqarish rejalashtirilgan.

3. Raqamlashtirish. GPS monitoring electron billing tizimlari chiqindi oqimini nazorat qilish

4. Davlat-xususiy sheriklik soliq imtiyozlari investorlarni jalb qilish

5. Ekologik ta’lim maktabdan boshlab ekologik tarbiya ommaviy targ‘ibot ishlari

6. Xalqaro tajriba (tahliliy qism)

DAVLAT	QAYTA ISHLASH DARAJASI
Germaniya	65 – 70%
Yaponiya	60+%
O’zbekiston	5- 6%

Bu farq quyidagi omillar bilan izohlanadi: qat’iy qonunchilik; majburiy saralash tizimi; yuqori ekologik madaniyat; rivojlangan texnologiyalar.

Xulosa va ilmiy takliflar

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda chiqindilarni boshqarish tizimi so‘nggi yillarda sezilarli darajada rivojlanayotgan bo‘lsa-da, u hali to‘liq shakllangan va samarali ishlaydigan tizim darajasiga yetgani yo‘q. Mavjud holatda chiqindilar oqimini boshqarish ko‘proq ularni yig‘ish va poligonlarga joylashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, qayta ishlash va resurs sifatida foydalanish darajasi pastligicha qolmoqda. Shuningdek, chiqindilarni boshqarishda hududlar kesimida tafovutlar mavjudligi, texnologik yetishmovchilik, iqtisodiy mexanizmlarning yetarli ishlamasligi hamda aholining ekologik madaniyati pastligi tizim samaradorligini cheklovchi asosiy omillar hisoblanadi. Bugungi sharoitda chiqindilarni oddiy yo‘qotish obyekti sifatida emas, balki iqtisodiy resurs sifatida ko‘rib chiqish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu esa chiqindilarni boshqarish tizimini tubdan yangi – innovatsion va integratsiyalashgan yondashuv asosida rivojlantirishni talab etadi.

Takliflar Quyidagi takliflar tizimni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi:

1. Hududiy ixtisoslashgan klaster tizimini joriy etish

Har bir viloyatda chiqindilarni yig‘ish, saralash va qayta ishlashni yagona tizimga birlashtiruvchi ekologik klasterlar tashkil etish lozim. Bu logistika xarajatlarini kamaytiradi va samaradorlikni oshiradi.

2. “Nol chiqindi” (Zero Waste) konsepsiyasini bosqichma-bosqich joriy qilish

Yirik shaharlarda tajriba tariqasida chiqindilarni maksimal darajada qayta ishlash va kamaytirishga qaratilgan modelni sinovdan o‘tkazish zarur.

3. Differensial to‘lov tizimini joriy etish

Aholidan chiqindi hajmi va saralash darajasiga qarab to‘lov undirish mexanizmini joriy qilish (ko‘proq chiqindi – ko‘proq to‘lov). Bu iqtisodiy rag‘batlantirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

4. Chiqindilar bo‘yicha yagona raqamli platforma yaratish

Chiqindilar oqimini real vaqt rejimida kuzatish, statistik tahlil qilish va boshqarish imkonini beruvchi milliy raqamli tizimni ishlab chiqish zarur.

5. Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarni rivojlantirish

Universitetlar va ilmiy markazlarda chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalariga oid ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va ularni amaliyotga joriy etish.

6. Xususiy sektor uchun “yashil investitsiya” muhitini yaratish

Qayta ishlash loyihalariga soliq imtiyozlari, subsidiyalar va kreditlar ajratish orqali investorlarni jalb qilish.

7. Ekologik madaniyatni shakllantirishning yangi modeli

Faqat targ‘ibot emas, balki amaliy mexanizmlar orqali (rag‘bat, jarima, bonus tizimi) aholining chiqindilarga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirish.

8. Qishloq hududlari uchun alohida strategiya ishlab chiqish

Qishloq joylarda chiqindilarni boshqarish tizimi shaharlarnikidan keskin farq qiladi. Shu sababli hududiy xususiyatlarga mos alohida dasturlar ishlab chiqilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. Chiqindilarni boshqarish bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar va hisobotlar. – Toshkent, 2023–2025

2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi.

O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024.

3. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi. Chiqindilarni boshqarish va ekologik siyosatga oid maqolalar to‘plami. – 2023–2025.